

П. В. ДМИТРЕНКО,
канд. пед. наук

Petro V. Dmytrenko,
Ph.D. in Pedagogics

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В умовах розвитку науково-технічного прогресу, сучасної виробничої сфери та ринкової економіки зростає потреба у висококваліфікованих спеціалістах, здатних до конкурентної боротьби та мобільності на ринку праці. Це зумовлює розробку нових підходів до змісту підготовки майбутніх фахівців усіх спеціальностей, в тому числі вчителів трудового навчання.

Державна політика у галузі професійної підготовки спеціалістів, їх навчання та виховання визначена в Конституції України, Законі України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про наукову та науково-технічну діяльність". Концептуальні ідеї та погляди на стратегію і основні напрями розвитку освіти представлені у Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття) та інших документах. Фундаментальні положення і практичні рекомендації з питань трудового і професійного навчання розкриті в працях В. І. Андріяшина, П. Р. Атутова, А. В. Вихруща, В. І. Гусєва, Й. М. Гушуня, М. Н. Деліка, А. І. Дьоміна, В. І. Качнева, М. С. Корця, В. П. Курок, Г. Є. Левченка, Д. О. Лазаренка, В. М. Мадзігона, В. К. Сидоренка, Р. П. Скульського, А. Є. Стахурського, В. В. Стешенка,

Г. В. Терещука, Д. О. Тхоржевського, В. Б. Харламенка, М. О. Ховрича. Водночас проблема фахової підготовки вчителів трудового навчання ще остаточно не розв'язана. Вона залишається актуальною як для педагогічної теорії, так і практики. Особливо важливим постає питання відбору змісту навчального матеріалу, який повинні засвоїти студенти.

Аналіз значної кількості досліджень і наукових праць, присвячених підготовці вчителів трудового навчання, дає змогу стверджувати, що найдоцільніше її здійснювати навколо завдань трудового навчання як навчального предмета, оскільки їх реалізацію має забезпечити вчитель. Завдання трудового навчання визначені Державним стандартом базової і повної середньої освіти і конкретизовані в освітній галузі "Технології" [1]. У процесі дослідження встановлено, що серед основних завдань, які необхідно включити до складових змісту підготовки майбутніх вчителів трудового навчання у вищих педагогічних навчальних закладах є: формування в учнів технічних понять, практичних умінь і навичок, трудове виховання, політехнічна освіта, профорієнтація, формування творчого ставлення до праці, поєднання навчання з продуктивною працею тощо.

Отже, у цій статті розкриємо зміст фахової підготовки вчителів трудового навчання у вищих педагогічних навчальних закладах, який базується навколо завдань трудового навчання як навчального предмета.

Важливе місце в змісті підготовки вчителів трудового навчання займає питання підготовки їх до формування в учнів технічних понять. Водночас слід враховувати, що для формування технічних понять студенти як майбутні вчителі мають спочатку оволодіти ними самі. При цьому існує суттєва різниця щодо підготовки спеціалістів в умовах педагогічного та технічного вищого навчального закладу. Так, у вищому технічному навчальному закладі підготовка забезпечується двома циклами навчальних дисциплін – загальнотехнічними і спеціальними. Такий поділ цілком виправданий, бо спирається на функціональні обов'язки інженера. Але він зовсім не враховує функцій учителя. Тому виникає потреба принципового перегляду змісту навчальних дисциплін, структури навчального матеріалу, який має базуватися на інтеграційному підході.

Інтеграція може здійснюватися на кількох рівнях, а саме: міжпредметному, професійній спрямованості, мотивації навчального процесу, принциповій зміні структури навчальних дисциплін, систематизації їх змісту на іншій логічній системі.

На першому рівні інтеграція ґрунтується на міжпредметних зв'язках. Спираючись на дослідження В. В. Стешенка, який аналізує міжпредметні зв'язки дисциплін технічного циклу, а також стан їх реалізації, зазначимо, що це дає можливість удосконалити зміст технічних дисциплін і забезпечити управління самостійною навчальною діяльністю студентів [4]. В результаті відбувається розвиток творчого мислення, формування узагальнених умінь самостійно знаходити і використовувати знання з одних навчальних предметів при вивченні інших, підвищення пізнавального інтересу студентів до циклу технічних дисциплін, що дає змогу поліпшити якість їх професійної підготовленості.

Другий рівень інтеграції змісту навчання спирається на його професійну спрямованість, мотивацію навчального процесу. Ефективність такої інтеграції перевірялася в процесі лабораторних занять із загальнотехнічних дисциплін. Встановлено, що підвищення ефективності підготовки вчителя трудового навчання може бути досягнуто насамперед шляхом удосконалення тематики і методики проведення лабораторних робіт, спрямованих на: педагогізацію процесу вивчення загальнотехнічних і спеціальних дисциплін та їх зв'язок з трудовим навчанням у школі, розвиток у студентів умінь орієнтуватися в тих напрямках науки і техніки, котрі стосуються професійної орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до трудової діяльності, полегшення адаптації молодого вчителя в перші роки роботи. Отже, підвищення якості підготовки вчителя трудового навчання є комплексною програмою, розв'язання якої значною мірою визначається рівнем професійно-педагогічної спрямованості лабораторних практикумів і загальнотехнічних дисциплін, їх дидактичними зв'язками з навчальними предметами загальноосвітньої школи.

Найвищий рівень інтеграції полягає в принциповій зміні структури навчальних дисциплін, систематизації їх змісту на іншій логічній системі. Ефективність інтеграції на такому рівні при підготовці вчителя трудового навчання доведена в дисертаційній роботі В. П. Курок [2]. Як зазначає дослідник, інтеграція споріднених дисциплін у вищій школі має на меті: оптимальну підготовку фахівців відповідно до потреб і вимог суспільства; забезпечення мобільності випускника на період його професійної діяльності; підвищення дидактичної ефективності процесу навчання. При цьому встановлено, що вдосконалення можливе за рахунок: – міжпредметної кореляції; – комплексного засвоєння навчальних проблем; – вилучення дублювання знакової навчальної інформації в різних предметах; – обмеження кількості предметів (заліків, іспитів); – підвищення економічної ефективності професійної освіти.

Як результат інтеграції навчальних дисциплін, – розробка двох інтегрованих курсів – “Основи виробництва” та “Основи машинознавства”.

Наступне важливе місце в змісті фахової підготовки вчителів трудового навчання посідає формування практичних вмінь та навичок з обробки матеріалів.

У порівнянні з іншими аспектами змісту питання формування практичних вмінь і навичок з обробки матеріалів є, на нашу думку, найбільш вирішеними на сьогодні в методиці трудового навчання. Це стосується як теорії, так і практики трудового навчання. При цьому подальше його вирішення пов’язане з розробкою нових матеріалів, нових інструментів, удосконаленням технологій виробництва і відповідно прийомів роботи. Але варто при цьому зазначити, що на ефективність формування у студентів трудових вмінь і навичок позитивно впливають декілька факторів: – структура навчального матеріалу, яка відповідає проведенню занять у навчальних майстернях за операційно-предметною системою, і добір виробів згідно дидактичних вимог; – готовність студентів до занять в майстернях (основний об’єм необхідних технічних відомостей вивчається на позааудиторне самостійне вивчення); – формування прийомів самоконтролю і саморегуляції, що здійснюється з допомогою спеціальних технічних засобів; – активізація пізнавальної діяльності студентів, яка досягається шляхом взаємозв’язку теоретичного матеріалу з практичною роботою використанням системи технічних задач і проблемних завдань, письмово-графічної навчальної документації; – мотивація трудової діяльності під впливом продуктивного характеру праці, проведення змагань у майстернях, організації постійних та тимчасових виставок, конкурсів, олімпіад, диференційованого заліку та кваліфікаційного іспиту; – стимулювання трудової діяльності за рахунок нормування праці, встановлення вимог до виготовлення виробу тощо.

Окреме місце у змісті підготовки майбутніх вчителів трудового навчання посідає трудове виховання. Стержневими елементами трудового виховання є предмети методичного циклу. Слід зазначити, що взагалі становлення професійної майстерності майбутнього вчителя відбувається за умови поетапного розвитку змістового і процесуального компонентів. Отже, провідною метою першого етапу підготовки студентів має бути ознайомлення, орієнтація в завданнях, змісті, формах і методах трудового виховання учнів, вимогах до їх трудового становлення; другого – формування творчо-репродуктивного рівня знань, умінь, навичок, необхідних для трудового виховання школярів; третього – вдосконалення професійно необхідних якостей студентів.

Високі показники досягнення професійно-педагогічної готовності майбутніх вчителів до виховання учнів можливі за умов: – усвідомлення соціально-педагогічної значущості трудового становлення підростаючого покоління; – забезпечення творчого ставлення професорсько-викладацького складу до підготовки студентів; – актуалізації знань студентів з трудового виховання у процесі лекційних і практичних занять; – педагогічної практики, в процесі якої відбуватиметься зближення методів навчання з методами майбутньої професійно-педагогічної діяльності; – забезпеченням підвищення пізнавальної активності і творчого педагогічного мислення студентів, їх самостійності; – єдності виховних впливів на формування готовності майбутніх вчителів з боку школи, ВНЗ, громадських організацій.

Необхідною складовою трудового виховання в умовах ринкової економіки є питання економічної освіти. Так Д. О. Лазаренко зазначає, що стан економічної освіти в Україні не може бути визнаний задовільним [3]. Отже, зміст навчального матеріалу з економіки виробництва відрізняється наявністю обґрунтованої системи економічних знань та вмінь, удосконаленої послідовності його структури-

вання, відсутністю дублювання питань інших навчальних предметів та доступністю для засвоєння студентами.

Важливим аспектом змісту підготовки майбутніх вчителів трудового навчання у вищих педагогічних навчальних закладах є формування у них творчого ставлення до праці.

Творче ставлення до праці є однією з передумов розвитку особистості та ефективної участі її у суспільному виробництві. Проведено ряд досліджень, що визначають шляхи і заходи найдоцільнішого використання цієї передумови. Одним із основних методів розвитку технічної творчості студентів є розв'язання ними системи технічних задач. Це підвищує ефективність засвоєння студентами навчального матеріалу і створює сприятливі умови для виявлення студентами самостійності, активізує їхню пізнавальну активність. Так, при розв'язанні задач студентам доводиться здійснювати ряд розумових операцій: визначати розміри складальних одиниць і деталей виробу, здійснювати розрахунки, обирати матеріал для виготовлення деталей тощо. Крім того, розв'язуючи задачі студенти читають і виготовляють креслення, вивчають технічні вимоги до виробу, що в цілому підвищує їхню самостійність, розвиває вміння працювати з літературою, сприяє творчій активності.

Поряд з фаховою студенти потребують методичної підготовки для формування у школярів творчого ставлення до праці. Встановлено, що студенти мають бути обізнані з методикою залучення учнів до технічної творчості. Вони повинні знати зміст типових програм гуртків технічної творчості, психолого-педагогічні основи дитячої творчості, діагностику творчих здібностей, дидактичні вимоги до складання технічних задач, умови організації і проведення змагань, способи стимулювання творчої діяльності учнів тощо. Крім того, у студентів мають бути сформовані відповідні практичні вміння.

Профорієнтаційна підготовка також посідає важливе місце у змісті підготовки майбутніх вчителів трудового навчання у вищих педагогічних навчальних закладах. Так, можливості вчителя трудового навчання в здійсненні профорієнтаційної роботи вивчалися М. О. Ховричем [7]. Ним доопрацьована професіограма вчителя праці з урахуванням функцій методиста з профорієнтації. Професіограма включає комплекс вимог до знань, умінь та психофізичних якостей, наявність яких дає змогу особистості виконувати управлінську, дослідну, інформаційну, виховну, орієнтаційну та інші функції спеціаліста. Реалізація цієї професіограми при підготовці студентів дає можливість підвищити якість навчально-виховного процесу та об'єктивно визначити рівень їх професійної готовності до майбутньої діяльності. Вона має визначитися за трьома аспектами: теоретичним, практичним і морально-психологічним.

Дидактичні основи курсу профорієнтації в підготовці вчителя трудового навчання досліджувалися В. Б. Харламенко [6]. Практичне значення дослідження полягає в тому, що визначені система та зміст профорієнтаційної підготовки створюють основи для підготовки нових навчальних курсів профорієнтації майбутніх вчителів трудового навчання, а показники та рівні додають можливість об'єктивно оцінювати їх профорієнтаційну підготовленість.

Значуще місце у змісті підготовки майбутніх вчителів трудового навчання у вищих педагогічних навчальних закладах посідає методична підготовка. Це викликано серйозними недоліками роботи педагогічного ВНЗ, його неспроможністю забезпечувати належний рівень методичної підготовки майбутніх вчителів. Мається на увазі їх практична підготовка з методики викладання відповідних навчальних дисциплін у школі. Недостатній на сьогодні рівень такої підготовки випускників педагогічного ВНЗ, в тому числі майбутніх вчителів трудового навчання, зумовлюється, на наш погляд, рядом причин.

По-перше, відсутня чітка відповідність між змістом методичної підготовки і кількістю годин, яка відводиться на реалізацію її завдань. Так, досвідом роботи педагогічно-індустріального факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова встановлено, що часу явно недостатньо. Зокрема, вправи методичного характеру на практичних заняттях студенти виконують хоч і послідовно, але одноразово. Через це вміння та навички з методики навчально-виховної роботи не формуються. У зв'язку з обмеженням часу завдання з методичної підготовки не розв'язуються належним чином і в процесі педагогічної практики.

По-друге, важливим є питання кадрового забезпечення. На жаль, викладачі методичних кафедр здебільшого не мають відповідного досвіду роботи в загальноосвітній школі. Цим зумовлюється теоретизація методичної підготовки майбутніх вчителів, її відрив від практичної діяльності.

По-третє, підвищення якості методичної підготовки студентів можливе за наявності належної навчально-матеріальної бази. Такою базою у стінах ВНЗ стає кабінет методики трудового навчання, обладнаний за типом шкільних навчальних майстерень. Рівень методичної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання залежить, врешті, від обладнання такого кабінету, від тих засобів, які при цьому використовуються. Як свідчать результати проведеного нами дослідження, застосування замкнутої телевізійної системи в методичній підготовці студентів активізує значною мірою їх пізнавальну діяльність, сприяє глибшому розумінню відповідних термінів і понять, скорочує час для їх засвоєння, а також забезпечує певною мірою вироблення особистого методичного підходу до розв'язання навчальних завдань.

Водночас аналіз досліджень, присвячених підготовці вчителя трудового навчання, показує, що окремі питання цього процесу знайшли позитивне вирішення в теорії і в педагогічній практиці. Проте рівень практичної підготовки випускників педагогічного закладу вищої освіти не відповідає вимогам сьогодення. Це пояснюється, на нашу думку, рядом причин, основними з яких є: – досліджувані окремі питання підготовки майбутніх вчителів трудового навчання хоч і знаходять своє позитивне вирішення, проте спрямовані на захист дисертацій і широко в практику не впроваджуються; – досліджуються лише окремі питання підготовки вчителя трудового навчання – відсутня система; – відсутній, як не дивно, взаємозв'язок між трудовим навчанням в школі і підготовкою вчителя цього предмета як з точки зору змісту, так і з точки зору процесу.

Недостатня розробка теорії гальмує подальший розвиток практики трудового навчання в школі, а отже і ряду питань, пов'язаних з підготовкою майбутніх вчителів цього навчального предмета. Д. О. Тхоржевський висловив припущення, що системний підхід до трудового навчання як об'єкта вивчення дасть змогу знайти об'єктивну основу для розв'язання тієї дискусії, яка періодично виникає на сторінках педагогічної преси, характеризується суперечливими поглядами і не знаходить до цього часу вирішення [5].

Науково обґрунтоване визначення поняття “система трудового навчання” внесе ясність у теорію питання і в той же час допоможе своєчасно розпізнавати нові системи трудового навчання. Стане можливим також науково обґрунтований аналіз пропозицій щодо удосконалення існуючих систем трудового навчання та розробки нових, що сприятиме, на нашу думку, визначенню наукових засад підготовки вчителя трудового навчання, а отже в цілому і відповідної системи.

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти// Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004.
2. *Курок В. П.* Цілісна система загальнотехнічної підготовки вчителя трудового та професійного навчання: Автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.01/ КДПІ ім. М. П. Драгоманова. – К., 1993. – 24с.
3. *Лазаренко Д. О.* Економічна освіта майбутніх вчителів трудового навчання: Автореф.... дис. канд. пед. наук: 13.00.02/ Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 20с.
4. *Стещенко В. В.* Фундаменталізація освіти – проблема сучасної вищої школи// Проблеми трудової і професійної підготовки: Наук. – метод. зб. – Київ-Слов'янськ: ІЗМН – СДПІ, 1997. – Вип. 1. – С. 39–41.
5. Удосконалення підготовки вчителя загальноосвітніх дисциплін/ Андріяшин В. І., Вихрущ А. В., Дмитренко П. В., Захарченко Р. О., Сидоренко В. К./ За ред. Д. О. Тхоржевського – К.: КДПІ, 1992. – 72 с. 5. Харламенко В. Б. Дидактичні основи курсу профорієнтації в підготовці вчителя трудового навчання: Автореф.... дис. канд. пед. наук: 13.00.02/ Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2002. – 19 с.
6. *Ховрич М. О.* Професійна підготовка методиста з профорієнтації в процесі навчання в педвузах: Дис.... канд. пед. наук: 13.00.01/ КДПІ ім. М. Горького. – К., 1989. – 191 с.

Подано до редакції 10.06.2004

Abstract. The article examines the issue of preparation of teachers of vocational training. New approaches to the existing schemes of vocational training are offered.